

*Лукіна Т. О.,
доктор наук з державного управління, професор,
головний науковий співробітник
відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ ПІДРУЧНИКА: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Проблема створення якісного підручника упродовж багатьох років є актуальною для дослідників різних країн. Центральне місце у її вирішенні займає завдання розробки методології оцінки, визначення місця та послідовності процедур оцінювання, а також з'ясування переліку показників і критеріїв оцінки якості підручника як навчальної книги. Однією з перших наукових праць з цієї проблеми можна вважати статтю Leland B. Jacobs, що вийшла в світ у 1937 році [2]. У ній дослідник охарактеризував 18 критеріїв для оцінювання якості нових підручників. В основу своїх міркувань вчений поклав два ключових питання: який досвід навчання і викладання має автор підручника та якою мірою відповідає точка зору автора сучасним досягненням і потребам як учня, так і суспільства. Незважаючи на увагу дослідників до проблеми оцінювання підручників та удосконалення процедур забезпечення їх якості, методики постійно переглядаються через наявні в них недоліки та появу нових видів навчальних книг, у т.ч. й електронних.

Сучасні підходи до формування критеріїв оцінювання якості підручників можна умовно поділити за типами підручників (або освітніх ресурсів) та за метою оцінювання відповідно до етапу розробки або використання підручника. Використання Інтернет-технологій та мультимедійних можливостей в електронних підручниках, а згодом і відкритих освітніх ресурсах, поклало основу формування відповідних стандартів якості (Quality Standards for Open Educational Resources). Сучасним системам оцінювання підручників властиве застосування дедуктивного принципу при визначенні критеріїв якості навчальних книг різних навчальних предметів, врахування етичних концепцій, лінгвістичних особливостей та орієнтація на прагматичні і адміністративні потреби.

Бюро освіти Гонконгу у 2016 році оприлюднило уточнений перелік критеріїв оцінювання якості підручників для середніх шкіл [1]. Критерії засновані на врахуванні компетентнісного підходу до навчання і для паперових підручників поділені на шість основних блоків: *зміст* (відповідність цілям, завданням і змісту навчальної програми; точність і актуальність інформації; точність та розвиток основної концепції; баланс глибини та широти викладу матеріалу; відповідний рівень складності; наявність кількох точок зору; відсутність

необ'єктивної інформації або дискримінації; наявність посилань для самостійного опрацювання); *навчання та викладання* (розвиток загальних і когнітивних навичок, зокрема навичок інтелектуальної діяльності вищих рівнів; виховання позитивних цінностей і поглядів; завдання для задоволення інтересу різних учнів; сприяння інтеграції знань та застосування нового знання; мотивація учнів; наявність завдань для полегшення оцінювання для навчання і в процесі навчання), *структурна організація контенту* (його логічне подання, наявність належним чином оформлених оглядів та рекомендацій для учнів), *мова викладу змісту* (якість тексту з погляду на складність та підтримку самостійного читання і конструювання змісту учнями; зв'язність тексту; використання зрозумілої мови та цікавого для учня тексту; наявність допомоги у використанні тематичної лексики), *вартість та зовнішній вигляд*, що фактично відповідає групі ергономічних показників.

Варто зазначити, що в деяких розробках вчених обґрунтовується питання про необхідність розробки спеціальної методики оцінювання електронних підручників (*electronic textbook та enhanced e-textbook*), що зумовлено широким спектром їх технічних можливостей, особливостями подання та структурної організації матеріалу. Зазначені вище шість блоків критеріїв оцінювання шкільних підручників у Гонконгу для електронних підручників додатково доповнюються двома наступними: *педагогічне використання електронних функцій* (ефективне використання електронних функцій для навчання, викладання та оцінювання; інтерактивні заняття та мультимедійний контент; відповідна кількість та послідовність мультимедійного контенту та інтерактивних дій; оперативне оформлення мультимедійних та інтерактивних занять; використання засобів навчання; добір ключових тем, глосарій, гіпертексти тощо) та *технічні й функціональні вимоги* (сумісність електронного підручника з звичайним комп'ютером; зручний інтерфейс та функції навігації; послідовний та інтуїтивно зрозумілий дизайн операцій та змісту; наявність засобів навчання; можливість завантаження контенту для читання в автономному режимі за допомогою безкоштовних браузерів тощо).

Методологія оцінювання якості шкільних підручників за результатами їх масового використання у навчальній практиці в Україні, що проводилося упродовж 2001-2014 років, була заснована на дослідженнях вчених наукового бюро освіти та виховання (BIEF) [4]. Матриця оцінювання підручників містила 45 критеріїв, кожен з яких оцінювався за 10-бальною шкалою. Критерії були поділені на сім груп: науковість викладу навчального матеріалу, формування світогляду учнів, виховний потенціал навчального матеріалу, розвивальний ефект навчального матеріалу, дидактична досконалість навчальної книги, методичне забезпечення, ергономічні показники [5].

Сучасна методика оцінювання якості підручників в Україні заснована на реалізації процедури експертизи електронних версій проектів підручників, що виключає можливість

врахування результатів їх практичного використання. Об'єктами експертної оцінки визначено такі параметри підручника як: *відповідність навчальній програмі* (повнота та вичерпність предметного змісту; відповідність обсягу підручника кількості навчальних годин; логічна послідовність і систематизованість викладу основних змістових питань, дотримання принципів науковості, доступності, наочності); *відповідність підручника сучасній освітній парадигмі* (реалізація ідей особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів; компетентнісна орієнтованість змісту) та *структурні компоненти підручника* (відповідність тексту та ілюстрацій основним психолого-педагогічним вимогам; повнота реалізації можливостей методичного апарату в забезпеченні організації навчально-пізнавальної діяльності учнів; ефективність апарату орієнтування; забезпечення виховної, розвивальної та здоров'язбережувальної функцій; відповідність антидискримінаційному підходу в освіті) [3, с. 6-7]. Принциповою відмінністю запроваджуваної експертної оцінки підручників від попереднього підходу, заснованого на моніторинговому обстеженні, є акцент на проведенні антидискримінаційної експертизи, спрямованої на виявлення фактів і проявів гендерної, етнічної, мовної дискримінації.

Ключові слова: підручник, якість, оцінювання, критерії якості.

Література:

1. Education Bureau. The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. (2014). Guiding Principles for Quality Textbooks. URL: <http://www.edb.gov.hk/en/curriculum-development/resource-support/textbook-info/GuidingPrinciples/index.html> (дата звернення 26.03.2021).
2. Leland B. Jacobs (1937). 18 Criteria for Choosing New Textbooks. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*. 1937. Vol. 11, Issue 8. P. 485-486. Published online: 16 Sep 2015. <https://doi.org/10.1080/00098655.1937.11474322>
3. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. О. М. Топузова. К.: Педагогічна думка, 2016. 128 с.
4. Жерар Ф.-М., Роеж'єр К. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники: Пер. з франц. М. Марченко. К.: К.І.С., 2001. 352 с.
5. Лукіна Т.О. Якість українських підручників для середніх загальноосвітніх шкіл: проблеми оцінювання і результати моніторингу: метод. посібн. К.: Академія, 2004. 200 с.